

ЮРИДИЧНА ПСИХОЛОГІЯ; ПОЛІТИЧНА ПСИХОЛОГІЯ

УДК 159.9.07.953

DOI <https://doi.org/10.32782/2709-3093/2025.3/23>**Геращенко О. С.**

Національний університет «Одеська юридична академія»

Гетьман С. П.

Національний університет «Одеська юридична академія»

ПСИХОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ НАДАННЯ ПОКАЗІВ СВІДКОМ КРИМІНАЛЬНОГО ПРАВОПОРУШЕННЯ

У сучасному кримінальному судочинстві допит свідка відіграє ключову роль як джерело отримання доказової інформації. Водночас процес надання показів не є виключно юридичною процедурою, а має виразне психологічне підґрунтя. Свідчення – це результат складної когнітивної діяльності, що включає сприйняття, збереження у пам'яті та відтворення інформації про події, які відбулися в минулому. У цьому контексті надзвичайно важливого значення набуває врахування психологічних чинників, що впливають на достовірність та повноту наданих свідком даних. Аналізується значення психодіагностики в контексті викриття неправдивих або викривлених свідчень, що є критично важливим для встановлення об'єктивної істини у справі. Автор наголошує на трансформації стандартів допиту у зв'язку з імплементацією норм Кримінального процесуального кодексу України, зокрема застосуванням принципів прямого та перехресного допиту, що значно змінює формат взаємодії зі свідком і вимагає високого рівня психологічної підготовки від слідчих. Особлива увага приділяється виявленню психологічних бар'єрів, які виникають у свідків під час допиту: стрес, страх, невпевненість, тривожність, суб'єктивне відчуття тиску, порушення концентрації уваги тощо. Ці фактори можуть суттєво знижувати якість отриманої інформації, викривляти факти або призводити до навмисної дезінформації. Водночас визначено й позитивні шляхи їх подолання: встановлення психологічного контакту, емпатійна комунікація, створення сприятливих умов для відкритого діалогу. Розглядаються також мотиваційні бар'єри, що пов'язані з небажанням свідків брати участь у провадженні – через правовий нігілізм, страх помсти, емоційне виснаження або інші суб'єктивні причини. Окреслено, що такі бар'єри потребують особливої тактики з боку слідчих: поєднання психологічної чутливості, знання особистісних особливостей свідка та навичок ефективної взаємодії. Ефективність надання показів залежить не лише від процесуальної чіткості допиту, а й від глибокого розуміння психологічної природи свідчень. Професійна діяльність слідчого має охоплювати не лише правову площину, а й враховувати психологічну складову, що є запорукою достовірного та повного дослідження обставин кримінального правопорушення.

Ключові слова: свідок, допит, свідчення, психологія, кримінальне правопорушення, достовірність, стрес, сприйняття, пам'ять.

Постановка проблеми. У процесі досудового розслідування одним із ключових джерел доказів є свідчення очевидців. Проте психологічні особливості людини, зокрема її пам'ять, емоційний стан, мотивація та сугестивність, можуть суттєво впливати на достовірність отриманої інформації. Ігнорування цих чинників під час допиту може призвести до помилок у слідстві, що в свою чергу впливає на справедливість судового рішення.

У зв'язку з цим постає потреба у ґрунтовному дослідженні психологічних закономірностей формування та надання показів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Психологічні особливості надання показів свідком кримінального правопорушення поставали предметом досліджень багатьох науковців, таких як: Кобець С. В., Ташматов В. А., Папінян В. В., Булгакова Д. П., Скрябін О. М., Третьякова Т. М.,

Вільгемська С. Ю., Лесяк Я. О., Ханов А. О., Шевчук В. Л., Габрелян А. Ю., Чепель О. В., Волобуєва О. О., Никоненко М.

Постановка завдання. Мета дослідження полягає у виявленні основних психологічних факторів, що впливають на процес формування та передачі свідком інформації про подію кримінального правопорушення, а також в обґрунтуванні підходів до підвищення ефективності допиту з урахуванням психологічних особливостей особи.

Виклад основного матеріалу. У контексті сучасного кримінального судочинства значну вагу набуває психодіагностика неправдивих свідчень, оскільки саме вона дозволяє відрізнити правдиву інформацію від спотвореної, що, у свою чергу, є запорукою справедливого вирішення справи. Допит виступає як один із центральних елементів досудового розслідування, у ході якого формуються основні докази та відтворюється картина події. З огляду на це, надання свідчень набуває психологічного виміру, адже інформація, яку надає свідок чи потерпілий, часто формується під впливом низки внутрішніх і зовнішніх чинників. Сам процес допиту передбачає одержання слідчим інформації від особи, яка має знання про факти, що мають доказове значення для конкретного кримінального провадження. Важливо усвідомлювати, що свідчення – це результат складного когнітивного процесу, що включає сприйняття, запам'ятовування та відтворення подій, які мали місце в минулому. Саме під час допиту ця інформація трансформується у вербальні повідомлення, які можуть бути як достовірними, так і викривленими з тих чи інших причин. Метою допиту є не лише отримання нових даних, а й перевірка вже наявної інформації, що особливо важливо в умовах суперечливих або неповних доказів. Підставами для проведення допиту можуть виступати як норми закону, так і об'єктивні обставини, що свідчать про доцільність залучення певної особи до процесу з'ясування істини. Ефективність цієї слідчої дії значною мірою залежить від підготовленості слідчого, який повинен мати чітке уявлення про те, яку саме інформацію він прагне отримати, та якими методами і прийомами це можна досягти [8, с. 261].

Чинний Кримінальний процесуальний кодекс України передбачає проведення допиту свідків і потерпілих за принципами прямого та перехресного допиту. Попри те, що регламентування цього процесу формально обмежується частинами 6–8 статті 352 та статтею 353 КПК України, на

практиці впровадження зазначених норм знаменує собою докорінну трансформацію самого підходу до допиту – тепер він має відповідати якісно новим стандартам, що наближають українське правосуддя до міжнародних зразків [4].

Попри те, що допит вважається одним із найважливіших та найпоширеніших способів отримання доказів у межах кримінального провадження, його проведення на практиці пов'язане з рядом суттєвих труднощів, насамперед у тактичному та психологічному вимірах. Слідчому недостатньо просто орієнтуватися в нормах процесуального права – для досягнення результативного допиту він має також володіти знаннями з психології, вміти вловлювати емоційний стан співрозмовника та будувати такий тип комунікації, що стимулює надання інформації, навіть якщо допитуваний не виявляє особливої зацікавленості у співпраці. Йдеться про встановлення так званого психологічного контакту – особливої атмосфери взаєморозуміння, яка дозволяє створити комфортні умови для спілкування та підвищує рівень відкритості особи, з якою ведеться діалог. Такий контакт фактично формує емоційно-психологічне тло, що сприяє зниженню напруження, налагодженню взаємодії та підвищенню достовірності свідчень [3, с. 233].

Слід зазначити, що самі по собі свідчення відіграють надзвичайно важливу роль у процесі встановлення істини у кримінальній справі. Проте процес їх отримання нерідко супроводжується психологічними бар'єрами та когнітивними спотвореннями, що можуть впливати як на повноту, так і на точність повідомленої інформації. Свідок у момент надання показів може перебувати під впливом стресу, страху, невпевненості або навіть зовнішнього тиску, і саме ці чинники мають бути враховані слідчим, якщо йдеться про дійсно об'єктивне та неупереджене з'ясування обставин події.

У сучасних умовах здійснення слідчих дій за участю свідків кримінального правопорушення, зокрема під час допиту, все частіше постає низка нерозв'язаних проблем, серед яких особливої уваги набувають психологічні аспекти процесу дачі показань. Це пов'язано насамперед із тим, що надання свідчень – складний психоемоційний процес, який передбачає не лише відтворення певних фактів чи подій, а й потребує активної внутрішньої мобілізації, зосередженості та готовності до співпраці зі слідчим органом. Однією з ключових труднощів у цьому контексті виступає наявність психологічних бар'єрів, що значно ускладнюють ефективне отримання достовірної

інформації. З психологічної точки зору, бар'єр розглядається як специфічний психічний стан, що виникає безпосередньо перед початком або в процесі здійснення певної діяльності, і може або суттєво ускладнити її виконання, або повністю заблокувати можливість її реалізації. Свідок, потрапляючи у незвичне, емоційно напружене середовище (зокрема в слідчий кабінет або зал судового засідання), часто переживає стресовий стан, що викликає когнітивні порушення: зниження концентрації уваги, викривлення спогадів, тимчасову амнезію тощо. Такий стан не завжди усвідомлюється особою, однак потребує певної внутрішньої мобілізації для його подолання. Психологічний бар'єр формується як під впливом зовнішніх чинників, так і внаслідок особистісних характеристик – зокрема, вразливості, невпевненості, нестачі самоконтролю чи емоційної нестабільності. Значну роль у цьому процесі відіграють і попередній життєвий досвід особи, її ставлення до правоохоронної системи, рівень довіри до слідчих органів, а також особливості міжособистісної взаємодії під час слідчої дії. Прояви психологічного бар'єру можуть бути як матеріальними (наприклад, відсутність інформації про процедуру допиту, надмірна формалізація обстановки, жорстке обмеження фізичного середовища), так і ментальними – страх перед відповідальністю, тривожність щодо можливих наслідків свідчень, психоемоційна втома, апатія, байдужість або навмисне небажання взаємодіяти. Також до негативних чинників можна віднести суб'єктивне відчуття тиску, некомпетентності, остраху допустити помилку або бути неправильно зрозумілим. У цілому, цей феномен сприймається як комплексне психічне утворення, представлене у вигляді відчуттів, уявлень, емоційних переживань і внутрішніх установок, які заважають продуктивній комунікації в умовах допиту. Особливої ваги набуває здатність слідчого враховувати ці психологічні особливості при плануванні та проведенні допиту, зокрема шляхом створення сприятливої атмосфери, демонстрації емпатії, використання методів активного слухання й психологічного контакту [9, с. 264–266].

Особливої уваги заслуговують так звані мотиваційні бар'єри, які, на наш погляд, є найсуттєвішими з усіх можливих у ситуації надання показань. Вони можуть проявлятися у вигляді відвертого небажання свідка надавати інформацію, імітації втрати пам'яті щодо обставин події, подання фрагментарної чи частково неправдивої інформації, а в деяких випадках – свідомої

дезінформації. Причини такого спротиву можуть мати різну природу. Серед них: правовий нігілізм і недовіра до правоохоронних органів, особиста зацікавленість у результатах кримінального провадження (зокрема підкуп або інші форми впливу), побоювання помсти з боку злочинця чи його оточення, а також звичайне небажання знову ставати учасником тривалого й виснажливого процесу. Особливо останній чинник актуальний для осіб, які вже мали досвід участі в кримінальних провадженнях і усвідомлюють, з якими витратами – як часовими, так і матеріальними – це пов'язано: поїздки на допити, участь у слідчих експериментах, витрачений робочий час тощо [7, с. 455].

Психоемоційний стан особи, яка виступає свідком у кримінальному провадженні, є надзвичайно чутливим і нестабільним, оскільки свідок перебуває у ситуації, що безпосередньо пов'язана із значним психологічним навантаженням. Цей стан формується під впливом багатьох різноманітних чинників, серед яких виділяються стрес, що виникає у зв'язку з відповідальністю за надані свідчення, страх перед можливими наслідками або відповідальністю, а також зовнішній тиск, який може походити як від учасників процесу, так і від оточуючих людей, котрі можуть мати зацікавленість у результатах справи. Особливо чітко ці психологічні аспекти проявляються в ситуаціях, коли йдеться про неповнолітніх свідків, адже діти, підлітки або молоді люди мають особливу психологічну вразливість та недостатньо розвинені механізми психологічного захисту. Стресові фактори значною мірою посилюються саме у процесі допиту, де присутні не лише формальні вимоги і юридичні норми, а й міжособистісна взаємодія, яка нерідко супроводжується напруженістю, очікуваннями та емоційним тиском. Для неповнолітніх свідків навіть необхідна і регламентована законодавством присутність батьків чи законних представників іноді не є тим чинником, що забезпечує психологічний комфорт. Навпаки, ця присутність може стати додатковим джерелом хвилювання або дискомфорту, оскільки дитина може відчувати, що її слова будуть оцінюватися не тільки слідчим, а й близькими, що підсилює страх помилитися або зробити щось «не так». Подібна ситуація часто провокує внутрішній конфлікт, коли дитина прагне бути чесною і відкритою, але водночас боїться наслідків своїх свідчень для себе чи своїх близьких. Це психологічне напруження суттєво ускладнює процес вільного і щирого висловлення спостережень та переживань дитиною. В результаті, достовірність отриманих пока-

зань знижується, адже свідок може неусвідомлено уникати важливих деталей, перебільшувати або навпаки применшувати факти, а іноді навіть свідомо приховувати інформацію. Важливо, щоб слідчий був чутливим до цих нюансів і міг створити максимально підтримуючу та доброзичливу атмосферу під час допиту, що допоможе мінімізувати негативний вплив психоемоційних факторів і сприятиме більш повній та правдивій інформації [2, с. 456].

Окрему категорію чинників, що впливають на якість показань, становлять індивідуально-психологічні характеристики самого свідка. Йдеться про такі аспекти, як вік, стан фізичного та психічного здоров'я, рівень інтелектуального розвитку, а також життєвий досвід. Наприклад, особи похилого віку або ті, хто має когнітивні порушення, можуть мати обмежену здатність до точного відтворення обставин події. У таких випадках виникає ризик неточностей, плутанини або навіть мимовільного викривлення фактів, що суттєво впливає на повноту та об'єктивність отриманих свідчень [5, с. 127].

Допит осіб, які не досягли повноліття, потребує особливої уважності з боку слідчого, оскільки вік, життєвий досвід, емоційна чутливість та інші психологічні характеристики таких свідків суттєво впливають на їхню здатність до адекватного сприйняття, осмислення та відтворення об'єктивної картини подій, що сталися. Неповнолітні особи, за своєю природою, є більш вразливими до психологічного впливу з боку дорослих, а також до стресових умов, зумовлених участю в офіційному процесуальному заході. Навіть сама обстановка допиту, яку дитина може сприймати як загрозливу або незрозумілу, здатна викликати тривожність, скутість чи бажання скоріше завершити розмову, уникаючи неприємних згадок. Відповідно до частини першої статті 226 Кримінального процесуального кодексу України, допит неповнолітнього має відбуватися обов'язково в присутності захисника, законного представника, а також педагога або психолога. Така норма не є лише формальністю – вона має глибоке підґрунтя у сфері дитячої психології. Присутність дорослих осіб, яким дитина довіряє або які мають відповідну професійну підготовку, забезпечує додатковий рівень психологічного захисту, знижує відчуття страху та створює більш сприятливу атмосферу для встановлення відкритого, довірливого діалогу. Це особливо важливо в умовах, коли дитина змушена згадувати про події, що могли бути для неї травматичними, неприємними або

просто незрозумілими з огляду на рівень її розвитку. Такий супровід не лише гарантує дотримання прав дитини в процесі досудового розслідування, а й сприяє створенню комфортних умов для надання правдивих та емоційно незабарвлених свідчень. Саме за таких обставин підвищується ймовірність отримання неупередженої, структурованої інформації, що має істотне значення для об'єктивного встановлення істини у справі. У процесі допиту вкрай важливо уникати навідних запитань, оскільки вони здатні сформулювати у дитини хибні уявлення про перебіг подій або ж змусити її пристосовуватися до очікувань дорослого. Це може призвести до зміни першочергового змісту спогадів, зниження достовірності показань, а в деяких випадках – до появи у свідомості дитини штучно сконструйованих образів. Натомість варто надавати перевагу деталізуючим, уточнюючим або контрольним запитанням, які дозволяють зберегти природність мислення дитини, підтримати її активність у згадуванні та сприяти більш глибокому відтворенню інформації [6, с. 219–221].

Окрім безпосереднього психологічного стану свідка, суттєве значення має вплив зовнішнього середовища на якість сприйняття та функціонування пам'яті. Відомо, що такі фактори, як рівень освітлення, наявність або відсутність сторонніх звуків, шумове забруднення, погодні умови, відстань до місця події або навіть колірні характеристики простору, в якому все відбувалося, можуть впливати на обсяг та точність фіксації інформації в пам'яті. Наприклад, подія, що відбувалася в умовах поганої видимості або значного шуму, може сприйматися свідком лише частково або фрагментарно, з втратою важливих деталей. У таких ситуаціях свідчення можуть бути неповними, нечіткими або мати викривлений характер, що знижує їх доказову цінність для слідства [1, с. 25]. Загалом, загальний психологічний фон у момент спостереження події, тобто настрій, емоційний стан, рівень тривожності або фізичне самопочуття, також можуть істотно впливати на характер запам'ятовування. Наприклад, у стані сильного хвилювання або переляку дитина може не звернути уваги на другорядні, але важливі з точки зору розслідування деталі – наприклад, обличчя учасників події, їхній одяг, послідовність дій тощо. Усе це вимагає від слідчого глибокого розуміння вікових та психологічних закономірностей функціонування пам'яті й уваги, аби правильно оцінити отриману інформацію та не допустити її хибної інтерпретації.

Отже, психологічні характеристики свідка відіграють важливу роль у процесі дачі показань. Їх належне урахування у ході слідчих дій дозволяє не лише мінімізувати ризики викривлення фактів, але й значно підвищити якість отриманої інформації. Це, у свою чергу, сприяє ефективності розслідування та забезпеченню справедливості при ухваленні судового рішення.

Висновки. Психологічні особливості надання показів свідком у кримінальному провадженні мають надзвичайно важливе і вирішальне значення для встановлення істини в судовому процесі. Свідчення є не просто механічним описом побаченого чи почутого, а результатом складної та багатогранної взаємодії різноманітних когнітивних, емоційних і мотиваційних процесів. Вони відбуваються на тлі значного психоемоційного навантаження, яке включає у себе вплив стресу, тривоги, страху, а також зовнішніх факторів, таких як соціальний тиск чи вплив з боку інших учасників кримінального провадження. Ігнорування цих важливих аспектів з боку слідчих органів або суду може призвести не лише до спотворення або викривлення отриманої інформації, а й до хибної її інтерпретації, що в свою чергу ставить під загрозу справедливість і об'єктивність винесених судових рішень.

Проведений аналіз засвідчив, що точність, повнота та надійність свідчень залежать від багатьох різних чинників. Серед них – індивідуальні

особливості пам'яті та сприйняття свідка, рівень його психологічної підготовленості, здатність ефективно справлятися зі стресовими ситуаціями, а також мотивація до співпраці зі слідством. Важливим є також і те, наскільки професійно підготовлений сам слідчий: його вміння встановити довірливий і конструктивний психологічний контакт зі свідком, адекватно розпізнати емоційний стан особи, що дає показання, а також вибрати оптимальну тактику допиту, яка не чинить тиску, а навпаки – стимулює до щирої, правдивої і максимально повної комунікації.

Таким чином, ефективність проведення допиту вкрай залежить від здатності органів досудового розслідування враховувати і застосовувати у своїй роботі психологічний контекст кожної окремої ситуації. Вкрай важливо не обмежуватися лише формальним дотриманням процесуальних норм і правил, а діяти з глибоким розумінням психологічних механізмів, які лежать в основі формування, збереження і відтворення свідчень. Для досягнення таких результатів необхідно впроваджувати комплексний міждисциплінарний підхід у підготовку і підвищення кваліфікації слідчих, що поєднує в собі не лише правові знання, а й базові основи судової психології. Саме при таких умовах можна гарантувати максимальну об'єктивність, достовірність та повноту отриманої інформації, що, в кінцевому результаті, сприятиме забезпеченню справедливості у кримінальному процесі.

Список літератури:

1. Волобуєва О.О. Пред'явлення особи для впізнання в кримінальних провадженнях про статеві кримінальні правопорушення. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. Серія. Право. 2024. Вип. 84. Ч. 4. С. 25–30. DOI: <https://doi.org/10.24144/2307-3322.2024.84.4.3>.
2. Габрелян А.Ю. Чепель О.В. Показання свідка в кримінальному процесі. поняття. зміст. вимоги. *Аналітично. порівняльне правознавство*. 2023. С. 451–458. DOI: <https://doi.org/10.24144/2788-6018.2023.04.73>.
3. Кобець С. В. Особливості допиту свідка та потерпілого під час розслідування погрози або насильства щодо працівника правоохоронного органу. *Аналітично. порівняльне правознавство*. 2022. С. 232–237. DOI: <https://doi.org/10.24144/2788-6018.2022.03.42>.
4. Кримінальний процесуальний кодекс України. *Відомості Верховної Ради України (ВВР)*. 2013. № 9.10. № 11–12. № 13. Ст. 88. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text> (дата звернення: 22.05.2025).
5. Леляк Я. О. Ханов А. О. Шевчук В. Л. Значення показів свідків у розслідуванні кримінальних правопорушень. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. Серія. Право. 2024. Вип. 85. Ч. 4. С. 125–129. DOI: <https://doi.org/10.24144/2307-3322.2024.85.4.17>.
6. Никоненко М. Допит малолітньої або неповнолітньої особи на стадії досудового розслідування. *Юридичний вісник*. 2020. № 3. С. 218–225. DOI: <https://doi.org/10.32837/yuv.v0i3.1944>.
7. Скрябін О. М. Забезпечення прав свідків у кримінальному процесі. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2020. С. 455–457. URL: http://www.lsej.org.ua/8_2020/116.pdf (дата звернення: 22.05.2025).
8. Ташматов В. А. Папінян В. В. Булгакова Д. П. Психодіагностика неправдивих показань під час проведення допиту. *Габітус*. 2024. Вип. 62. С. 260–265.
9. Ташматов В. А. Третьякова Т. М. Вільгельмська С. Ю. Психологічні бар'єри у професійному спілкуванні слідчого та свідка. *Габітус*. 2022. Вип. 44. С. 264–269. DOI: <https://doi.org/10.32782/2663-5208.2022.44.45>.

Herashchenko O. S., Hetman S. P. PSYCHOLOGICAL FEATURES OF GIVING TESTIMONY BY A WITNESS TO A CRIMINAL OFFENCE

In modern criminal proceedings, witness interrogation plays a key role as a source of obtaining evidentiary information. At the same time, the process of giving testimony is not exclusively a legal procedure, but has a distinct psychological basis. Testimony is the result of complex cognitive activity, which includes the perception, storage in memory and reproduction of information about events that occurred in the past. In this context, taking into account psychological factors that affect the reliability and completeness of the data provided by the witness becomes extremely important. The importance of psychodiagnostics in the context of exposing false or distorted testimony is analyzed, which is critically important for establishing the objective truth in the case. The author emphasizes the transformation of interrogation standards in connection with the implementation of the norms of the Criminal Procedure Code of Ukraine, in particular, the application of the principles of direct and cross-examination, which significantly changes the format of interaction with the witness and requires a high level of psychological training from investigators. Special attention is paid to identifying psychological barriers that arise in witnesses during interrogation: stress, fear, uncertainty, anxiety, subjective feeling of pressure, impaired concentration, etc. These factors can significantly reduce the quality of the information received, distort facts or lead to deliberate misinformation. At the same time, positive ways of overcoming them are identified: establishing psychological contact, empathetic communication, creating favorable conditions for open dialogue. Motivational barriers associated with the reluctance of witnesses to participate in the proceedings are also considered – due to legal nihilism, fear of revenge, emotional exhaustion or other subjective reasons. It is outlined that such barriers require special tactics on the part of investigators: a combination of psychological sensitivity, knowledge of the witness's personal characteristics and effective interaction skills. The effectiveness of testimony depends not only on the procedural clarity of the interrogation, but also on a deep understanding of the psychological nature of the testimony. The professional activities of an investigator must cover not only the legal aspect, but also take into account the psychological component, which is the key to a reliable and complete investigation of the circumstances of a criminal offense.

Key words: witness, interrogation, testimony, psychology, criminal offense, credibility, stress, perception, memory.